

Fərhad Cabbarov
AMEA Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyinin
icraçı direktoru,
tarix üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

elan edilən Rusiya hökuməti tərəfindən törədildiyi döndөрünə bildirildisə, indi ak-sent toqquşmalara guya rəvac verən tamam başqa qüvvəyə – panislamizmə yönəldildi. Ermənilərin sözlərinə görə, panislamizm tərəfdarları olan Osmanlı dövlətində təhsil almış mədrəsə müdavimləri guya azərbaycanlılar arasında xristianlara qarşı ümumi müharibə və bu müharibənin tərkib hissəsi kimi ermənilərin qırılması ideyasını təbliğ edirdilər. Rəsmi mə-

mədrəsə müdavimləri idi.

“Baku” qəzetinin bu uydurmalarına cavab verən tanınmış publisist Əhməd bəy Ağaoğlu bildirdi ki, əslində həmin “qəribə ziyarətçilər” Cənubi Azərbaycandan olan kəsbkarlar idi və onlar mədən və zavodlara başqa məqsədlə gəlirdilər. İranda poçt olmadığından Bakıda çalışan Cənubi Azərbaycan fəhlələri öz doğmalarına məktub və pul göndərə bilmirdi və bunun üçün həmin kəsbkarların xidmətlərindən istifadə edir-

44 günlük Vətən Müharibəsi zamanı erməni təbliğatının Azərbaycana qarşı istifadə etdiyi əsas arqumentlərdən biri bundan ibarət idi ki, guya ordumuzun sıralarında Yaxın və Orta Şərqdən gəlmiş muzdular vuruşur, Türkiyə Azərbaycanla birləşərək Ermənistanı təcavüz edir, Cənubi Qafqazda islam xilafətinin yaradılması planlaşdırılır və i.a. Qısa müddət ərzində belə yalan və iftiralər ermənipərəst Rusiya və Qərb mətbuatı tərəfindən də tirajlanaraq ölkəmizə qarşı aparılan informasiya müharibəsində geniş istifadə edilməyə başlamışdır. Təbii ki, bu təbliğatın əsas məqsədi Azərbaycan Ordusunun gücünü kəçiltmək, ermənilərin məğlubiyətinin səbəblərini hansısa kənar qüvvələrin iştirakı ilə izah etmək idi. Müharibənin bitməsindən, xüsusilə Azərbaycanla Türkiyə arasında strateji müttəfiqlik münasibətlərinin daha da dərinləşməsindən və Zəngəzur dəhlizinin gerçəkləşməsi üçün aparılan işlərdən sonra erməni təbliğatı bir qədər də irəliləyərək, artıq regionda Böyük Turan, pantürkizm ideyalarının reallaşdığını iddia etməyə başlamışdır.

Maraqlıdır ki, buna bənzər təbliğat üsullarından ermənilər 115 il əvvəl – azərbaycanlılarla ilk etnik münaqişənin baş verdiyi 1905-ci ildə də istifadə edirdilər. Onda da özlərinin münaqişədəki təhrikçisi və təxribatçı rolunu ört-basdır etmək üçün panislamizm kartını ortaya ataraq, Azərbaycan müsəlmanlarını Cənubi Qafqazda xristianları qırmaq, vahid islam dövləti yaratmaq niyyətində günahlandırırıdılar.

Bakıdakı 1905-ci il fevral qırğınlarından sonra əldə edilən barışıqdan sonra belə erməni mətbuatı, “ziyalılar” müsəlmanları qırğınların günahkarı kimi qələmə verərək, nifrət və ədavəti qızışdırmağa başladılar. Onlar öz imkanlarından istifadə edərək, rus, fransız, amerikan qəzetləri vasitəsi ilə müsəlmanları və bütün islam dinini nüfuzdan salırdılar. 1905-ci ilin may-iyun aylarında Naxçıvanda və İrəvanda baş vermiş erməni-azərbaycanlı münaqişəsi isə erməni informasiya təbliğatının yeni cəhətini üzə çıxardı. Əgər əvvəl erməni ictimai-siyasi xadimlərinin məqalə və çıxışlarında millətlərarası qırğınların həm ermənilərin, həm də azərbaycanlıların ümumi düşməni

Dəyişən dövr, dəyişməz erməni yalanları

“Carçı-Ekspress” dərgisinin səhifələrindən

lumatlarda hətta göstərirdi ki, Naxçıvanda erməni keşişlərinin rəhbərliyi altında yaradılmış xüsusi komitə panislamizm, azərbaycanlıların muxtariyyət arzuları haqqında şayiələrin yayılması ilə məşğul idi və bunun üçün pulla ələ alınmış paytaxt mətbuatının imkanlarından istifadə edirdi. Lakin həmin ittihamların təxribat olduğunu anlayan hökumət dairələri özləri etiraf edirdilər ki, “bu cür cəfəngiyyət ən azından İrəvan quberniyasında yaşayan müsəlmanların heç birinin ağılına gəlməmiş Müsəlman ruhaniləri ermənilərin hücum edəcəyi təqdirdə öz dindəşlərini hazırlamağa, müqavimət göstərmək üçün birləşməyə və intiqam almağa təhrik etməkdən uzağa getməzlər”.

Ermənipərəst “Baku” qəzeti iddia edirdi ki, Naxçıvan qırğınları zamanı azərbaycanlılar arasında xüsusi çalmalarda (onların din xadimi

di. Kəsbkarlar mütəmadi olaraq mədənlərə gəlir, məktubları, pulları yığır və fəhlələrin ailələrinə çatdırmaq üçün özləri ilə aparırdılar.

Buna baxmayaraq, erməni mətbuatı, daha sonra isə tarixçilər və publisistlər (onların arasında rus müəllifləri də var idi) hər vechlə erməni-azərbaycanlı münaqişəsində panislamizm izini qabardırıdılar. Günahkarlar dəyişmişdi – indi ermənilər təkid edirdilər ki, azərbaycanlıları öldürməyə çar hökuməti deyil, Azərbaycandakı müsəlman ruhaniləri və Osmanlı dövlətindəki siyasi dairələrlə əlaqədə olan panislamistlər vadar edirdi. Dəyişilməz qalan bir şey idi – ermənilər əvvəlki kimi özlərini qurban, günahsız, zərərcəkən, müdafiə olunan tərəf kimi təqdim edirdilər. Bununla əlaqədar Qafqazın müsəlman əhalisi nümayəndələrinin canişin qraf İ.İ.Vorontsov-Daşkova ünvanladığı məruzə məktubunda deyilir-

Ermənilərin taktikasında baş verən bu dəyişikliyi ilk dəfə Ə. Ağaoğlu qeyd etmişdir. “Yeni dövr” adlı məqaləsində o, ermənilərin aksentləri panislamizmə yönəltməsi haqqında yazırdı: “...bu cənablar [ermənilər – F.C.] indi “yeni üsullar”, “yeni üslublar”, “yeni şüarlar” icad ediblər. Qafqazı matəm qərq etməkdə günahlandırılan əvvəlki “şeytanlar”, “şər qüvvələr”, “ümumi düşmən” indi tamam başqa xarakter, başqa rəng alırlar. “Panislamizm”, müsəlmanlar arasında “antixristian”, “dövlət əleyhinə” hərəkətlər haqqında söhbətlər bu “vicdanlı” yazıçıların dilində əvvəlki “təhrikçilik, silahlandırma”, “bir qardaşın başqa qardaş üzərinə təhrik etmə” şüarlarını əvəzləyib...

olduğunu göstərən) gəzən və erməni qətlərində iştirak edən şəxslər gözə dəyirdi. Daha sonra qəzet yazırdı ki, 1905-ci ilin yayında Bakının mədən-zavod rayonunda “qəribə ziyarətçilər” peyda olmuşdur – bunlar azərbaycanlı və ləzgi fəhlələrlə görüşən və guya onlar arasında panislamist ideyaları təbliğ edən yuxarıda adı çəkilən

di: “Hər gün paytaxt və yerli mətbuatda yayılan qərəzli teleqraf və digər xəbərlərdə bildirilir ki, Bakıda, Naxçıvanda, İrəvanda, başqa şəhər və qəzalarda öldürən, qıran, qəret edən yalnız müsəlmanlardır. Bu xəbərlərə əsasən müsəlmanlar panislamist ideyalar naminə cihad elan etmişlər, erməniləri zorla öz dinlərindən döndərirlər, onları

rini oyadır.”

Ermənilərin taktikasında baş verən bu dəyişikliyi ilk dəfə Ə. Ağaoğlu qeyd etmişdir. “Yeni dövr” adlı məqaləsində o, ermənilərin aksentləri panislamizmə yönəltməsi haqqında yazırdı: “...bu cənablar [ermənilər – F.C.] indi “yeni üsullar”, “yeni üslublar”, “yeni şüarlar” icad ediblər. Qafqazı matəm

qərq etməkdə günahlandırılan əvvəlki “şeytanlar”, “şər qüvvələr”, “ümumi düşmən” indi tamam başqa xarakter, başqa rəng alırlar. “Panislamizm”, müsəlmanlar arasında “antixristian”, “dövlət əleyhinə” hərəkətlər bu “vicdanlı” yazıçıların dilində əvvəlki “təhrikçilik, silahlandırma”, “bir qardaşın başqa qardaş üzərinə təhrik etmə” şüarlarını əvəzləyib. Bir ay əvvəl bu cənablar iddia edirdi ki, bütün günah polisdə, ümumi vəziyyətdə, rejimdədir, indi isə onlar iddia edir ki, bütün günahlar panislamizmdə, dövlət əleyhinə hərəkətdə, islamçı təbliğatdadır. Əvvəlki şüar əlverişsiz olmuş, nəticəsiz qalmış, köhnəlmiş, zəifləmiş, məqsədə çatdırmamışdır. Onu bir kənara qoydular və yeni şüarı ortaya atdılar. Bir ay əvvəl cənab Arutyunovlar, Doluxanovlar,

Orest Syominlər, Konstantin Ponomaryovlar, bir sözlə, “Baku”nun bütün orta səviyyəli və səviyyəsi redaksiyası paytaxt və yerli qəzetləri inandırırıdılar ki, ermənilərlə müsəlmanlar arasında heç bir “dini, iqtisadi, milli” ədavət yoxdur, indi isə həmin redaksiya sübut edir ki, yox, bunların hamısı “islamçı” təbliğatın işidir...”

Ermənilərə cavab verərək Ə. Ağaoğlu onlara tarixi keçmiş – Rusiya işğalından xeyli əvvəl müsəlmanların hakimiyyəti altında yaşadıqları və heç vaxt zorakılığa və təqiblərə məruz qalmadıqları dövrü xatırladırdı.

Ə. Ağaoğlu sual edirdi: “Biz müsəlman türk deyilizmi? Ata-baba qədimül əyamdan öz mürvət, insaf, mərdənəlik və şücaətimizlə iftixar etməyirizmi?”

(ardı gələn sayımızda)